

LAURA FÓNADOVÁ

Nenechali se **vyloučit**

Sociální vzestupy Romů v české společnosti

MASARYKOVA UNIVERZITA

Nenechali se vyloučit

Sociální vzestupy Romů v české společnosti
(kvalitativní studie)

LAURA FÓNADOVÁ

muni
PRESS

Knihu recenzovali:

PhDr. Dušan Janák, Ph.D.

Doc. PhDr. Pavel Navrátil, Ph.D.

LAURA FÓNADOVÁ

Nenechali se **vyloučit**

Sociální vzestupy Romů v české společnosti

(kvalitativní studie)

MASARYKOVA UNIVERZITA

BRNO 2014

KATALOGIZACE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Fónadová, Laura

Nenechali se vyloučit : sociální vzestupy Romů v české společnosti : (kvalitativní studie) / Laura Fónadová. -- Vyd. 1. -- Brno : Masarykova univerzita, 2014. -- 131 s.

Anglické resumé

Nad názvem: Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta

ISBN 978-80-210-6574-1. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.M210-6574-2014

(=214.58) * 316.444 * 316.47 * 316.344.3 * 37.0 * 364-786 * 316.752 * (437.3)

- Romové -- Česko

- sociální mobilita -- Česko

- sociální kapitál

- kulturní kapitál

- vzdělávání

- sociální integrace

- hodnotová orientace

- monografie

- případové studie

316.3 - Globální společnosti. Sociální struktura. Sociální skupiny [18]

Vzor citace:

FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: Sociální vzestupy Romů v české společnosti (kvalitativní studie)*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-6574-1.

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.M210-6574-2014.

© 2014 Laura Fónadová

© 2014 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-8176-5 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-6574-1 (brožovaná vazba)

DOI: 10.5817/CZ.MUNI.M210-6574-2014

OBSAH

Úvod	9
Poděkování	13
1. Romové jako etnická a sociálně znevýhodněná skupina v ČR	15
1.1 Kdo jsou Romové z hlediska etnického?	16
1.2 Historie postavení Romů	20
1.3 Romové jako předmět sociálněpolitických opatření v ČR	22
1.3.1 Období 1918 až 1945	22
1.3.2 Období 1945 až 1989	23
1.3.3 Období po roce 1989	26
1.4 Romové jako sociálně a ekonomicky znevýhodněná skupina v ČR	28
1.5 Cesty ze sociálního a ekonomického vyloučení – výzkumný problém.....	29
2. Teoretická východiska: proč mají Romové nízké sociální šance? ..	31
2.1 Koncept (ne)rovných sociálních šancí	31
2.2 Proč existuje nerovnost sociálních šancí?.....	34
2.2.1 Systémová explanace	34
2.2.2 Kulturologická explanace	38
2.2.3 Propojení systémové a kulturní explanace	41
2.3 Nerovné sociální šance na příkladě Romů v české společnosti	43
3. Sociální mobilita a etnické skupiny.....	45
3.1 Sociální mobilita jako makrosociologický koncept	45
3.2 Sociální mobilita jako mikrosociologický koncept	48
3.3 Sociální mobilita a etnické skupiny	51
3.3.1 Od asimilace k multikulturalismu a zase zpět	52
3.3.2 Standardní asimilační teorie	53
3.3.3 Přímá neboli lineární asimilační teorie	55
3.3.4 Segmentovaná asimilační teorie	57
4. Metodologie výzkumu a způsob analýzy dat	59
5. První typ vzestupné mobilitní dráhy: role sociálního kapitálu a profesních ambicí.....	65
5.1 Byli jsme jiní, neproblematičtí	65
5.2 Měli jsme jinou startovací čáru	68
5.3 Sociální kapitál	69
5.4 Společenský status jako úspěch	71
5.5 Mezi Romy však nemám přátele	72
5.6 Shrnutí	73

6. Druhý typ vzestupné mobilitní dráhy: vzestup prostřednictvím vzdělání – role vzdělávacího systému a institucionálních příležitostí	75
6.1 Školní příprava v omezených sociálních a ekonomických podmínkách	75
6.2 Bylo mi ve škole ze začátku nepříjemně	78
6.3 Budu výjimečný/á a nenechám se, neboli strůjcem svého štěstí?.....	80
6.4 Nové příležitosti: dělat pro Romy	81
6.5 Shrnutí	83
7. Třetí typ vzestupné mobilitní dráhy: vzestup prostřednictvím vzdělání – role individuálního úsilí a kulturního kapitálu rodiny ...	85
7.1 Kulturní kapitál v rodině původu	86
7.2 Orientace na vzdělání a školu	87
7.3 Spolupráce rodiny a školy	89
7.4 Shrnutí	90
8. Přiblížit se k většinovému prostředí	91
8.1 Orientace na hodnoty a normy majority	91
8.2 Hodnota integrace	94
8.3 Byli aktivní, zajímali se, měli ambice	95
8.4 Výrazná role učitelky ve vzdělávacím systému	99
8.5 Předsudky a stigmatizace je však doprovázejí i v současnosti	102
8.6 Mezi Romy Romové, mezi Čechy Češi	105
8.7 Shrnutí	109
9. Závěr – nenechali se vyloučit	113
9.1 Tři sociálně vzestupné mobilitní dráhy Romů	113
9.2 Konceptualizace závěrů	115
Summary	123
Literatura	125

„Takže jsem se ocitnul mezi dvěma tábory, kdy jedni vás nechtějí, protože jste příliš tmavý, druzí vás neberou, protože jste pro ně příliš bílý, a jste v tom úplně sám a tak si řeknete, buď to teda ustojím a půjdu si za svým, anebo se na to prostě vykašlu... od třinácti let až do pětadvaceti jsem musel přesvědčovat obě ty komunity, že teda na to mám.“

(Radek Banga alias Gypsy)

ÚVOD

Narodit se v současné české společnosti jako Rom (přesněji do romské rodiny) znamená narodit se s velkou pravděpodobností do sociálně a ekonomicky znevýhodněného prostředí. Poznatky z dosavadních výzkumů ukazují, že životní šance Romů žijících v České republice jsou ve srovnání s příslušníky majority znatelně nižší. Řada výzkumů a studií také ukazuje, že většina českých Romů končí s podobným sociálním statutem jako jejich rodiče, v nejnižších patrech české sociální struktury, pro která je charakteristická trvalá ekonomická deprivace (srov. např. Mareš, 2003; Sirovátka, 2003, 2006; Szalai, 2010; Šimíková, 2003; OSI, 2006). Z hlediska problematiky sociální exkluze pak Romové v kontextu České republiky představují jednu z nejhroženějších skupin (Mareš, 2006; Navrátil, 2003; Šimíková, 2003), která je zároveň objektem řady předsudků či symbolické exkluze ze strany majority (viz Rabušic, 2000; Prudký, 2003; Červenka, 2008).

Některým Romům se ovšem podaří tuto sociální „determinaci“ prolomit a uspět ve vzdělávacím systému i na trhu práce a projít vzestupnou sociální mobilitou. Ve srovnání se svými rodiči získají prestižnější (i nedělnické) zaměstnání, mají vyšší příjem a zařadí se do vyšší sociální třídy.

Předmětem knihy je tato skupina osob, kterou nazývám sociálně úspěšnými Romy. Sociálním úspěchem rozumím obsazení takové pozice na trhu práce, jejímž předpokladem je vyšší vzdělání (alespoň maturita), a důsledkem pak odpovídající zaměstnání a zdroj příjmu.¹ Pokouším se odpovědět na otázku, co stojí za tím, že někteří Romové projdou vzestupnou mezigenerační sociální mobilitou a zařadí se do vyšších sociálních tříd, a to ve společenském kontextu, ve kterém většina Romů zůstává stále v nejnižších patrech sociální struktury. Jaké konkrétní okolnosti a jaké životní strategie přispěly k tomu, že Romům, kteří jsou předmětem této práce, se podařilo překonat etnicky podmíněné socioekonomické bariéry a uspět v zaměstnanecké struktuře české společnosti? V obecnější rovině by tato otázka zněla: Jaké cesty vzestupné mobility najdeme u reprezentantů romského etnika v české společnosti? Jaké způsoby sociálního vzestupu můžeme v případě romského etnika u nás identifikovat?

Cílem tedy je poznat konkrétní příběhy Romů, kteří představují elitu této etnické skupiny. Jaké životní příběhy stojí za těmito úspěšnými sociálními drahami? Primárně je tato kniha zaměřena na sociálně „úspěšné“ Romy první generace. Jedná se o osoby pocházející z rodiny, kde oba rodiče

---

¹ Takto vymezený význam slova „úspěch“ samozřejmě není nutně stejně chápán v jiných životních kontextech vyplývajících z jiných životních podmínek.

jsou též Romové a mají základní vzdělání. S jakými problémy, překážkami se tito Romové setkali při svém sociálním vzestupu? Cítí se být sami úspěšní? Co tato sociální mobilita znamenala ve vztahu k jejich etnické identitě? Čemu, popřípadě komu připisují klíčový význam na této cestě? Jakou roli v jejich sociálním vzestupu hrála rodina původu, etnická komunita, jejich úsilí a snaha a v neposlední řadě také většinové prostředí? To jsou otázky, které plynou z mé základní výzkumné otázky a na něž se rovněž svým výzkumem pokouším odpovědět.

Empirická část práce je postavena na třinácti kvalitativních (hloubkových) rozhovorech se sociálně úspěšnými Romy a Romkami v Brně a okolí. Na základě životních vyprávění kvalitativně analyzuji předpoklady či podmínky vzestupné sociální mobility Romů a představuji tři typy sociálně úspěšných drah: 1) vzestup na základě sociálních vazeb rodiny původu a nových ekonomických příležitostí; 2) vzestup prostřednictvím institucionálních příležitostí vytvořených po roce 1989; 3) vzestup prostřednictvím vzdělávacího systému s významnou rolí kulturního kapitálu rodiny původu.²

Struktura knihy je následující: První kapitola se zaměřuje na vymezení Romů jako etnické skupiny a v kontextu České republiky zároveň i skupiny sociálně znevýhodněné. Kapitulu otevírám diskusí nad komplikovaností etnického vymezení Romů a ukazují, že odpověď na otázku, kdo je, a kdo není Rom, koho tedy a na základě jakých kritérií označit či zařadit pod hlavičku této etnicky vymezené kategorie, není zcela triviální. V této kapitole pak stručně představuji historii Romů na území České republiky z hlediska institucionálního (státního) zájmu/nezájmu o tuto skupinu. Krátce se zabývám otázkou, nakolik tento zájem/nezájem vyplývá z historicky daného marginálního společenského postavení, a ukazují, že v současnosti patří Romové k jedné z nejméně znevýhodněných skupin v české společnosti, a to jak ekonomicky, tak sociálně. Závěrem první kapitoly popisují svůj výzkumný problém, jímž jsou sociálně vzestupné cesty Romů z nejnižších pozic sociálně stratifikačního žebříčku české společnosti.

Druhá kapitola je zaměřena na vymezení teoretického rámce empirického výzkumu. Nejprve v ní představím koncept nerovných sociálních šancí a budu krátce diskutovat jejich příčiny. Představím teorie (odpovědi) na otázku, proč určité sociální skupiny mají nižší sociální šance než skupiny jiné. Proč jsou zkrátka jejich vyhlídky na dosažení určitého sociálního nebo ekonomického postavení ve srovnání s jinými sociálními skupinami omezenější. Teorie, které odpovídají na tyto otázky, jsou součástí sociálně stra-

² Jedná se o ideální typy, jak je vymezil Max Weber (1998). Ideální typ je jakýmsi „mustrem“, skrze nějž lze vnímat sociální realitu – „nástrojem“, jehož smyslem je empirickou realitu klasifikovat, odlišit v ní pravidelnosti, a tak ji nejen klasifikovat, ale také popsat a pochopit. Empirická realita se však ve větší nebo menší míře bude od těchto tří ideálních typů vždy odlišovat. Pokud by tomu tak nebylo, nejednalo by se o ideální typy (více k tomu srov. Weber 1998).

tifikačního poznání vyprodukovaného v průběhu druhé poloviny 20. století a podle jejich zaměření je můžeme rozdělit na teorie zaměřené systémově a kulturologicky. Mnozí sociologové však obě tyto perspektivy propojují a ukazují, že se jedná o dvě strany téže mince. Sociální realita je natolik komplexní, že ji nelze redukovat pouze na jedno nebo druhé vysvětlení. Propojením systémových a kulturologických vysvětlení uzavírám druhou kapitolu. Toto propojení tvoří můj „odrazový můstek“ pro analýzu a vysvětlení sociálních vzestupů Romů z nejnižších pozic v české společnosti.

Třetí kapitola, stejně jako druhá, je rovněž zaměřena na teoretické vymezení empirického výzkumu, v tomto případě se však soustředím nikoliv na důvody nižších sociálních šancí a přetrvávání marginalizované pozice v čase, ale na proces vzestupné sociální mobility z tohoto marginalizovaného postavení. Cílem této kapitoly je tedy představit koncept sociální mobility a kontury odpovědi na otázku, proč k vzestupné sociální mobilitě dochází. Kapitola je zaměřena nejen na kvantitativně identifikované determinanty sociálních vzestupů, ale zabývá se také vysvětlením sociálních vzestupů z hlediska mikrosociologického – rolí aspirací a úsilí jedince s ohledem na jeho sociální postavení ve společnosti. Jelikož se moje práce týká mobility Romů, není možné etnicitu opomenout. Nakonec zohledním právě teorie vysvětlující sociální mobilitu ve vztahu ke kategorii etnicity a představím koncept asimilace v sociálně mobilním procesu.

Čtvrtá kapitola stručně představuje logiku kvalitativního výzkumu, který tvoří empirický základ celé knihy. Ukazuji v ní, s jakými osobami (z hlediska jejich sociálních charakteristik) jsem vedla hloubkové rozhovory, jak jsem je nacházela a jak jsem data z rozhovorů analyzovala. Moje analýza měla rovněž kvalitativní povahu. To znamená, že jsem pomocí programu Atlas/ti jednotlivé části přepsaných rozhovorů podle jejich významu od sebe oddělovala a z těchto částí jsem pak skládala „metavyprávění“ o typech sociálních vzestupů. Tato metavyprávění plynou z celku rozhovorů, z jejich množství. Netýkají se tedy jednoho konkrétního jedince, ale jdou napříč jednotlivými životními příběhy a charakterizují typy mobilních drah, a nikoli jednotlivce. Tato metavyprávění, která jsem rozdělila do tří typů sociálních vzestupů, jsou předmětem empiricky orientovaných kapitol druhé části publikace.

Pátá, šestá a sedmá kapitola obsahují empirický materiál z rozhovorů a demonstují každá zvlášť jeden typ sociálně vzestupné mobility Romů. V páté kapitole představuji první typ sociálního vzestupu, k němuž dochází prostřednictvím sociálních vazeb v rodině původu a nových ekonomických příležitostí. V šesté kapitole se zaměřuji na druhý typ sociálního vzestupu, k němuž dochází prostřednictvím institucionálních příležitostí pro Romy vytvořených po roce 1989. Sedmá kapitola se zabývá posledním typem

sociálního vzestupu, ke kterému dochází prostřednictvím vzdělávacího systému s výraznou orientací rodiny původu na školu a vzdělání.

Osmá kapitola je poslední empiricky orientovanou kapitolou. Na základě výpovědi mých komunikačních partnerů identifikuji sociální předpoklady, které byly přítomny u všech tří vzestupných mobilitních drah, a ukazují, že všechny jsou podmíněné jistou mírou asimilace, nikoli však kulturní, nýbrž socioekonomické. Navíc individuální úsilí, ambice, aspirace, zájem dosáhnout určitého cíle a být úspěšný, zkrátka aktivní role jedince byla ve všech těchto drahách přítomna. Nezanedbatelná je rovněž role vzdělávacího systému, který musí romské děti odpovídajícím způsobem motivovat. O to je pak jejich touha po společenském úspěchu větší. Nicméně součástí všech tří mobilitních drah jsou také předsudky vůči Romům a jejich stigmatizace ze strany majority.

V závěru svá zjištění shrnuji a diskutuji ve vztahu k teoretickému kontextu celého výzkumu, zasazuji je do teoretického rámce socioekonomické asimilace a poté ukazují, nakolik je tato asimilace ve srovnání s kulturní asimilací užitečným konceptem pro pochopení sociálních vzestupů Romů v české společnosti. Práce je doplněna o appendix, v němž představuji základní sociální a demografické charakteristiky všech dotazovaných osob.

Práce svým zaměřením spadá na rozhraní sociologie stratifikace a nerovnosti, sociologie etnických menšin a marginalizovaných skupin a sociologie zabývající se rolí aktéra a systému v sociálním životě.

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, kteří se podíleli na vzniku této knihy. Jelikož se jedná o přepracovanou verzi mé disertační práce, na prvním místě musím poděkovat svému školiteli doc. PhDr. Csabovi Szaló, Ph.D., za odborné vedení původní disertační práce a také jejím dvěma oponentům, PhDr. Zuzaně Kusé, CSc., a prof. PhDr. Petru Marešovi, CSc., za velmi cenné a podnětné připomínky, kterými jsem se snažila obohatit tuto knihu. Děkuji též oběma recenzentům této knižní verze za věcné připomínky a komentáře, kterými přispěli do její konečné podoby.

Dále děkuji Ivaně Šimíkové a Marcele Severové za podnětné diskuse k tématu, paní PhDr. Janě Horváthové za poskytnutí zvlášť cenných prvních kontaktů na respondenty, prof. PhDr. Pavlu Baršovi, Ph.D., a účastníkům semináře k disertační práci na katedře sociologie FSS i svým kolegům z katedry veřejné ekonomie ESF MU za jejich cenné rady a připomínky.

Můj zvláštní dík patří také Zdeňce Lechnerové za obětavou pomoc s náročným přepisováním rozhovorů.

Eleonóře Hamar děkuji za laskavý souhlas k použití její unikátní fotografie pro obálku této knihy.

Děkuji také svým třinácti komunikačním partnerům nejen za čas, který mi věnovali, ale především za to, že mi dali důvěru a byli ochotni se podělit o svůj životní příběh.

A nakonec mé největší poděkování patří mým nejbližším. Mému manželovi Tomášovi, ve kterém mám obrovskou životní a profesní oporu. A v neposlední řadě bych chtěla poděkovat Anně a Kryštofovi. Předloženou práci jsem psala i s ohledem na ně, respektive s přáním, aby oni či jejich děti mohli žít ve společnosti, ve které etnické rozdíly mezi lidmi nebudou zároveň sociálními rozdíly, a aby v budoucnu i prostřednictvím této knihy lépe porozuměli, proč jsme považovali za důležité, aby chodili do školy, kde jejich soused či sousedka v lavici může být shodou okolností právě romský chlapec nebo romská dívka.

1. ROMOVÉ JAKO ETNICKÁ A SOCIÁLNĚ ZNEVÝHODNĚNÁ SKUPINA V ČR

K jakékoliv etnické skupině můžeme přistupovat jak z hlediska kulturního, tak z hlediska socioekonomického. Kulturní hledisko znamená, že etnikum je definováno jako kulturní minorita, která se vyznačuje odlišnými hodnotami, postoji a názory vzhledem k majoritní populaci. Socioekonomické hledisko znamená, že etnická skupina je definována postavením na sociálně stratifikačním žebříčku společnosti. Je vymezena sociálními a ekonomickými handicapy nebo výhodami vzhledem ke zbytku společnosti. To, jak etnickou skupinu vymezíme, zda kulturně nebo socioekonomicky, implikuje přístup k ní a také povahu potenciálních sociálněpolitických opatření.

Kulturní vymezení romského etnika znamená taková opatření, která vedou ke kulturní integraci. Obvykle se tak děje prostřednictvím kulturních institucí právě na posílení či podporu kultury či etnického „vědomí“ a programů zprostředkujících toto kulturní dědictví. Socioekonomické vymezení přistupuje k Romům jako ke skupině se sociálním handicapem a zaměřuje se na jejich sociální integraci (inkluzi) do většinové společnosti především prostřednictvím vzdělávacího systému. Samozřejmě žádná vláda neuplatňuje výhradně buď jednu, nebo druhou politiku. Otázkou je, na který z uvedených přístupů klade větší důraz (Forray, Kozma 2010).

Sám název „Romové“ byl navržen a schválen prvním Mezinárodním romským kongresem (*International Roma Congress*) v roce 1971 jako politicky korektní označení pro řadu skupin, které byly do té doby nazývány pejorativem „Cikáni“ (anglicky *Gypsy*) či jeho ekvivalenty (Hirt, 2004; Forray, Kozma, 2010). Někteří autoři (srov. např. Fraser, 1998; Cohn, 2009) však používají výrazu „Rom“ jen v užším slova smyslu, zpravidla v souvislosti se skupinami tzv. olášských Romů a při obecném popisu používají spíše termín „Gypsy“. Rovněž někteří čeští autoři se přiklánějí k výrazu „Gypsy“, když pracují s pojmenováním „Cikáni“ či „Cigáni“ (srov. Jakoubek, 2008; Jakoubek, Budilová, 2009).³

I když je použití adekvátního označení při existenci vysoké diferencovanosti romských skupin obtížné, v této práci budu hovořit o Romech, nikoliv o Cikánech. A to ze dvou důvodů: jednak proto, že v kvalitativních rozhovorech se jako Romové dotazovaní sami označovali (respektuji tedy jejich vnímání sociální reality, včetně termínů, v nichž ji chápou) a jednak

³ Jakoubek a Budilová (2009) píše o tom, že používání označení „Rom“ a „Romové“ je etnograficky nesprávné. Jedná se podle nich o etnocentrickou perspektivu, k níž přispívá praxe politické korektnosti, kdy jsou skupiny, které spolu nemají a nechtějí mít nic společného a které se samy označují různými jmény, škatulkovány jako Romové.

proto, že termíny „Cikán“ či „Cikáni“ mají v české společnosti natolik pejorativní konotace, že je nepovažují v současnosti za vhodné pro vědecký diskurz (podrobněji k problematice, jak se sociální aktéři identifikují s jednotlivými sociálními identitami a jak diskurz konstituuje sociální identity, srov. Szaló, 2003).

Koho máme vlastně na mysli, když hovoříme o Romech? Kdo je Rom z hlediska etnického, a kdo už není? Jaká je početní velikost Romů v dané zemi či v širším geografickém kontextu? Tyto otázky jsou stále předmětem intenzivních sporů mezi sociálními vědci a není tomu jinak ani v kontextu České republiky. Předtím než přistoupíme ke studiu sociálně úspěšných Romů v české společnosti, je nezbytné se s těmito otázkami vypořádat. V této první kapitole tedy budu nejprve diskutovat Romy jako etnickou skupinu, která nemá zcela jasné hranice. Poté představím historii institucionálního (státního) zájmu (a nezájmu) o Romy na území České republiky. V krátkém historickém exkurzu stručně nastíním historii Romů u nás a pokusím se ukázat, že institucionální zájem, ale také institucionální nezájem zvláště těsně po roce 1989 je neoddělitelnou součástí nejen historie Romů, ale také sociálně a ekonomicky znevýhodněného postavení tohoto etnika. Předposlední část této kapitoly pak věnuji deskripci sociálního a ekonomického znevýhodnění Romů v české společnosti po roce 1989. Ukazují, na základě jakých indikátorů lze prohlásit, že v současné době Romové spadají do jedné z nejmarginalizovanějších sociálních skupin u nás. Na základě této skutečnosti pak vymezím výzkumný problém celé práce, jímž jsou vzestupné sociálně mobilitní dráhy Romů.

1.1 Kdo jsou Romové z hlediska etnického?

Je známo, že současná romská populace na území České republiky vykazuje značnou různorodost. Rozdíl lze spatřit hned v několika rovinách: v rovině jazykové, ve zvycích, v typech povolání a ve způsobu životního stylu. Jestliže zvyky odkazují u jednotlivých skupin k značné rozdílnosti, vyvstává otázka, zda je vůbec možné najít nějaký kulturní prvek, který by byl obecnější povahy a charakterizoval Romy jako etnickou skupinu (Fraser, 1998).

Podle známého romského aktivisty Karla Holomka například výzkumy realizované v romských osadách na východě Slovenska a z nich vyplývající poznatky jsou sice významným zdrojem poznání pro historiky, etnografy či kulturní antropology, mají však již jen málo společného s větší částí romské populace a nemají už téměř vůbec nic společného s populací, která žije dnes v České republice (Holomek, 2009). Přitom Hirt (2004) upozorňuje na to, že většina současných děl referujících o „Romech“ se zakládá na více či

méně vysvětleném předpokladu, „že se jedná o ohrazenou pospolitost s jednotnou a svébytnou kulturou, v němž se kolektivní identita i povaha sociálních vztahů odehrává primárně na bázi primordiální etnicity“⁴ (Hirt, 2004:79; srov. také Jakoubek, Hirt, 2004).

V rámci sporu mezi primordialismem a konstruktivismem se v této práci přikláním ke konstruktivistickému pojetí etnické skupiny. Tento koncept etnicity se v sociálních vědách vynořuje v šedesátých a sedmdesátých letech dvacátého století (Guibernau, Rex, 1997). V této době došlo k podstatnému posunu, či dokonce zlomu ve výkladu etnicity především díky slavné studii Fredrika Bartha *Ethnic Groups and Boundaries* (1969). Do této doby totiž byla etnicita vnímána jako daná, neměnná. Barth však popisuje její dynamičnost, poukazuje na nejednoznačnost jejích hranic, odděluje ji od esencialistického pojetí a vyzdvihuje procesuální či interakční aspekty etnicity. Zkrátka a dobře ukazuje, že hranice etnicity jsou sociálně konstruované.

Weber svou definicí etnické skupiny značně předběhl svoji dobu. Poté se etnicita a s ní související koncepty stávají předmětem zájmu tzv. Chicagské školy v sociologii, ustavující se v průběhu dvacátých a třicátých let minulého století, a to především v souvislosti s jejími etnologicky zaměřenými studiemi a zájmem o rasové problémy. Podle Eriksena při zkoumání etnicity a etnických vztahů je mnohem důležitější studium způsobů či mechanismů, jakými lidé v různých kulturních, sociálních a politických kontextech zacházejí s rozdíly (tedy proces), než spoléhání se na pevně daný, přitom však abstraktní koncept (Eriksen, 1997).

Již mnohem dříve – na začátku dvacátého století – však Max Weber v textu *What is an ethnic group?* jako první a snad také jediný sociologický klasik věnuje konceptu etnicity pozornost a formuluje také jednu z prvních ucelených definic etnické skupiny. Etnická příslušnost je podle něj sice mocnou klasifikující proměnnou ve společenském životě, jakákoli její specifikace však může být stěží založena na faktických kritériích (biologických atributech). Měla by být spíše vymezena na základě subjektivních interpretací, podle nichž lidé jednají, a to buď jako součást nějaké etnické skupiny, či vůči příslušníkům jiných etnik. I proto Weber (1997) rozlišuje etnickou skupinu a rasu a vymezuje dnes již klasickou definici etnické skupiny, kterou podle něj tvoří osoby udržující si víru o společném původu, a to buď z důvodu fyzické podobnosti, nebo podobnosti zvyků či obojího,

---

⁴ Primordialismus (též esencialistické pojetí) znamená předpoklad, podle kterého je etnická skupina zcela svébytná, tedy že je možné ji vymezit pokrevním původem nebo etnickými rysy (často spojovanými s fyziologickými znaky). Konstruktivistické vymezení naopak přistupuje k etnické skupině nikoli ve smyslu pevně daných hranic, nýbrž tak, že etnicita je výsledkem „definice situace“ – je sociálně konstruovaná, není tedy jednou pro vždy daná (podrobněji k tomu srov. Jakoubek, 2008, nebo Jakoubek, Hirt, 2004).

nebo z důvodu sdílených vzpomínek na kolonizaci či migraci. Není přítom důležité, zda existuje nějaká objektivní pokrevní spojitost. Etnická příslušnost, jak dodává Weber, ovšem sama o sobě ještě nutně nekonstituuje skupinu, jen umožňuje její formování, obzvláště pak v politické rovině – v podobě politické komunity.

Jelikož etnicita nemá své objektivní ukazatele, nelze pak ani určit jednoznačné hranice etnické skupiny. Kdo je „uvnitř“ či „vně“ skupiny, je vždy dáno tím, kdo klasifikuje. Tyto úvahy vedly maďarskou badatelskou dvojici Jánose Ladányiho a Ivána Szelényiho (2001) k realizaci výzkumu, ve kterém se namísto hledání reliabilního a korektního systému klasifikace zaměřili na to, jak se liší různé odhady počtu lidí, které je možné řadit do skupiny označené jako Romové. Jde tedy o studii, která se snaží v duchu interpretativní tradice v sociologii empiricky přiblížit sociální mechanismy etnické klasifikace, a to tím, že pozoruje jak ty, kteří jsou předmětem klasifikace, tedy kteří jsou klasifikováni, ale také ty, kdo klasifikují.

Podle Ladányiho a Szelényiho (2001) existují v zemích střední Evropy tři způsoby (systémy) klasifikace romské populace: sebeidentifikace respondentů, klasifikace podle „expertů“, kteří jsou ve styku s Romy (například učitelé, úředníci na místní úrovni, zdravotnický personál, policisté a další) a nakonec klasifikace podle badatele/výzkumníka v terénu. Ke všem třem způsobům klasifikace přistupují Ladányi a Szelényi (2001) s vědomím, že se jedná o „skutečné“ klasifikace, a proto je nezbytné se všemi třemi seriózně zabývat.

V případě sebeidentifikace se v souvislosti s populačními cenzy často uvádí, jak jsou údaje o počtu lidí deklarujících romskou národnost nereliabilní. Například podle výsledků posledního Sčítání lidu (z roku 2011) se k romské národnosti v České republice přihlásilo 12 161 osob.⁵ O deset let dříve v roce 2001 to bylo 11 746 osob.⁶ Různí autoři a expertní odhady oproti těmto číslům uvádějí tzv. skutečnou početní velikost (viz Navrátil, 2003) či upozorňují, že cenzovní data nereprezentují celkovou romskou populaci (viz Klíčová, Nováková, 2004) nebo že oficiální demografická data podhodnocují velikost romské populace (viz Ivanov, 2002). Vidíme tedy, že osoby, které sami sebe neoznačují jako Romy, bývají přesto takto klasifikovány experty či výzkumníky. O čem vypovídá tento rozdíl? V duchu Ladányiho a Szelényiho bychom mohli odpovědět, že rozhodně ne o tom, že by jedna klasifikace byla ta správná, a ty ostatní nikoli. Ti, kteří sami sebe identifikují jako Romy – vyjádřeno v interpretativním duchu –,

⁵ Z toho 5 135 osob se přihlásilo jen k romské národnosti a dalších 7 026 osob deklarovalo dvě národnosti: českou a romskou.

⁶ Údaje z obou cenzů jsou dostupné na portálu ČSÚ.